

IZYDOR Z SEWILLI

ETYMOLOGIE

Księgi 11–20

Przekład z języka łacińskiego

TATIANA KRYNICKA, ADAM WILCZYŃSKI
MACIEJ JOŃCA, IRENEUSZ MIKOŁAJCZYK

Opracowanie naukowe

TATIANA KRYNICKA

Kęty 2026

WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

PODSTAWY WYDANIA:

Isidoro di Siviglia, *Etimologie. Libro XI. De homine et portentis*, red., tłum. i kom. F. Gasti, Paris 2010; Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XII. Des animaux*, red., tłum. i kom. J. André, Paris 1986; Isidoro di Siviglia, *Etimologie. Libro XIII. De mundo et partibus*, red., tłum. i kom. G. Gasparotto, Paris 2004; Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XIV. De Terra*, red., tłum. i kom. O. Spevak, Paris 2011; Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XV. Les constructions et les terres*, red., tłum. i kom. J.-Y. Guillaumin, P. Monat, Paris 2004; Isidoro de Sevilla, *Etimologías. Libro XVI. De las piedras y de los metales*, wst., red., oprac. i tłum. J. Feáns Landeira, Paris 2011; Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XVII. De l'agriculture*, red., tłum. i kom. J. André, Paris 1981; Isidoro de Sevilla, *Etimologías. Libro XVIII. De bello et ludis*, red., tłum. i kom. J. Cantó Llorca, Paris 2007; Isidoro de Sevilla, *Etimologías. Libro XIX. De naves, edificios y vestidos*, wst., red., tłum. i kom. M. Rodríguez-Pantoja, Paris 1974; Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XX. De penu et instrumentis domesticis et rusticis*, red., tłum. i kom. J.-Y. Guillaumin, Paris 2010

© 2025 for the Polish translation by Tatiana Krynicka, Adam Wilczyński, Maciej Jońca
and Ireneusz Mikołajczyk

© 2025 for the Polish edition by Wydawnictwo Marek Derewiecki

Wydanie pierwsze

Recenzenci: ks. prof. dr hab. Marek Starowieyski

dr hab. Dominika Budzanowska-Weglenda

Przekład: Tatiana Krynicka, Adam Wilczyński, Maciej Jońca, Ireneusz Mikołajczyk

Opracowanie naukowe: Tatiana Krynicka

Redakcja i korekta: Łukasz Front

Projekt okładki i skład tekstu: Łukasz Derewiecki

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego

Publikacja została wydana dzięki zbiorce funduszy na portalu zrzutka.pl

Listę darczyńców publikujemy na końcu książki

ISBN 978-83-68182-71-2

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

Izidor z Sewilli, <i>Etymologie</i> , ks. 11–20: świat stworzony przez Boga, świat tworzony przez człowieka	13
 KSIĘGA 11. O CZŁOWIEKU I POCZWARACH	
(T. Krynicka, A. Wilczyński)	39
1. O człowieku i jego częściach	39
2. O okresach ludzkiego życia	64
3. O poczwarach	71
4. O przemianach	78
 KSIĘGA 12. O ZWIERZĘTACH (T. Krynicka, A. Wilczyński)	
1. O bydłach i zwierzętach pociągowych	79
2. O dzikich zwierzętach	89
3. O małych zwierzętach	98
4. O węzach	100
5. O robakach	110
6. O rybach	113
7. O ptakach	123
8. O małych stworzeniach latających	138
 KSIĘGA 13. <O ŚWIECIE I [JEGO] CZĘŚCIACH>	
(T. Krynicka, A. Wilczyński, I. Mikołajczyk)	142
Streszczenie	142
1. O świecie	142
2. O atomach	143
3. O żywiołach	145
4. O niebie	145
5. O częściach nieba	146
6. O kołach nieba	148

7. O powietrzu i chmurze	148
8. O grzmocie	149
9. O błyskawicach	150
10. O tęczy oraz o zjawiskach powstających w chmurach	151
11. O wiatrach	153
12. O wodach	157
13. O różnorodności wód	157
14. O morzu	159
15. O oceanie	160
16. O Morzu Śródziemnym	161
17. O morskich zatokach	163
18. O przypiływach i cieśninach	164
19. O jeziorach i stawach	165
20. O otchłani	167
21. O rzekach	168
22. O potopach	174

KSIĘGA 14. O ZIEMI

(T. Krynicka, A. Wilczyński, I. Mikołajczyk)	176
1. O Ziemi	176
2. O okręgu świata	177
3. O Azji	178
4. O Europie	188
5. O Libii	196
6. O wyspach	200
7. O przylądkach	210
8. O górach i pozostałych nazwach [związanych z] Ziemią	211
9. O podziemiach	218

KSIĘGA 15. O BUDOWLACH I POLACH (T. Krynicka, A. Wilczyński) ...

1. O miastach	221
Założyciele i założycielki sławnych miast	223
2. O budowlach publicznych	233
3. O budynkach mieszkalnych	240
4. O budynkach sakralnych	242
5. O schowkach	245
6. O roboczych pomieszczeniach	246
7. O wejściach	248

8. O częściach budowli	249
9. O ogrodzeniach	252
10. O namiotach	253
11. O grobach	254
12. O wiejskich budowlach	255
13. O rolach	255
14. O granicach gruntów	258
15. O miarach gruntów	259
16. O drogach	262

KSIEGA 16. <O KAMIENIACH I KRUSZCACH>

(T. Krynicka, A. Wilczyński)	265
1. O pyłach i bryłach ziemi	265
2. O bryłach ziemi wydobywanych z wody	267
3. O kamieniach pospolitych	270
4. O kamieniach znakomitszych	272
5. O marmurach	277
6. O kosztownych kamieniach	279
7. O zielonych kosztownych kamieniach	280
8. O czerwonych kosztownych kamieniach	283
9. O purpurowych [kosztownych kamieniach]	285
10. O białych [kosztownych kamieniach]	286
11. O czarnych [kosztownych kamieniach]	288
12. O wielobarwnych [kosztownych kamieniach]	289
13. O przeźroczystych [kosztownych kamieniach]	291
14. O ognistych [kosztownych kamieniach]	293
15. O złotych [kosztownych kamieniach]	295
16. O szkle	299
17. O kruszczach	301
18. O złocie	302
19. O srebrze	305
20. O miedzi	306
21. O żelazie	308
22. O ołowiu	310
23. O cynie	311
24. O elektrum	312
25. O wagach	312
26. O miarach	317

27. O symbolach wag	321
KSIĘGA 17. O ROLNICTWIE (T. Krynicka, A. Wilczyński)	322
1. O twórcach sztuki rolniczej	322
2. O uprawie pól	323
3. O zbożach	324
4. O roślinach strączkowych	327
5. O winorośli	329
6. O drzewach	333
7. O własnych nazwach drzew	337
8. O wonnych drzewach	354
9. O ziołach wonnych, jak też powszechnie dostępnych	358
10. O warzywach	377
11. O wonnych warzywach	381
KSIĘGA 18. O WOJNIE ORAZ IGRZYSKACH	
(T. Krynicka, A. Wilczyński, M. Jońca)	383
1. O wojnach	383
2. O triumfach	387
3. O znakach	389
4. O trąbkach	390
5. O orężu	392
6. O mieczach	392
7. O włóczyniach	394
8. O strzałach	397
9. O kołczanach	397
10. O procach	398
11. O taranie	398
12. O tarczach	399
13. O kolczugach	400
14. O hełmach	401
15. O sądzie	401
16. O widowiskach	404
17. O zawodach sportowych	405
18. O rodzajach zawodów sportowych	405
19. O skoku	405
20. O biegu	405
21. O rzucie	406

22. O ćwiczeniach siłowych	406
23. O zapasach	406
24. O palestrze	406
25. O zawodach	407
26. O rodzajach zawodów	407
27. O widowiskach cyrkowych	407
28. O cyrku	408
29. O wyposażeniu cyrku	408
30. O słupach zwrotnych	409
31. O obelisku	409
32. O pomieszczeniach startowych	410
33. O woźnicach rydwanów	410
34. O zaprzęgach czterokonnych	410
35. O rydwanie	411
36. O koniach wyścigowych	411
37. O siedmiu okrążeniach	412
38. O jeźdźcach	412
39. O wołyżerach	412
40. O biegaczach	413
41. O barwach noszonych przez konie	413
42. O teatrze	414
43. O scenie	414
44. O orkestrze	415
45. O aktorach tragediowych	415
46. O aktorach komediowych	415
47. O tymelikach	415
48. O aktorach	416
49. O mimach	416
50. O tancerzach	416
51. Pod czym patronatem odbywają się przedstawienia	416
52. O amfiteatrze	417
53. O walce konno	417
54. O sieciarzach	418
55. O ścigających	418
56. O sidlarzach	418
57. O pieszych gladiatorach	418
58. O walce z dzikimi zwierzętami	419
59. O niegodziwości tych widowisk	419

60. O grach planszowych	419
61. O kubkach do gry w kości	420
62. O pionkach do gry	420
63. O kostkach do gry	420
64. O symbolice gry w kości	420
65. O wyrazach, które odnoszą się do rzutów kośćmi	421
66. O rzucie kośćmi	421
67. O przesuwaniu pionków, [czyli kamyczków]	421
68. O zakazie gry w kości	421
69. O piłce	422

KSIĘGA 19. O STATKACH, BUDOWLACH I SZATACH

(T. Krynicka, A. Wilczyński)	423
1. O statkach	423
2. O częściach statków oraz ich osprzęcie	427
3. O żaglach	430
4. O sznurach	431
5. O sieciach	433
6. O kowalskim piecu	434
7. O narzędziach kowalskich	436
8. O wznoszeniu ścian	437
9. O planowaniu	437
10. O wznoszeniu [budowli]	437
11. O zdobieniu	442
12. O stropach	442
13. O płytkach zdobniczych	442
14. O mozaikach	443
15. O lepieniu	443
16. O malowidłach	443
17. O barwnikach	444
18. O narzędziach budowlanych	448
19. O stolarzach	449
20. O wynalezieniu obróbki wełny	452
21. O kapłańskich szatach w Prawie	453
22. O różności ubrań oraz ich nazwach	454
23. O ubiorach noszonych przez poszczególne ludy	458
24. O wierzchnich okryciach mężczyzn	461
25. O wierzchnich okryciach kobiet	464

26. O nakryciach [łóżka] oraz pozostałych ubraniach, które są w użyciu	466
27. O tkaninach	467
28. O barwnikach ubrań	469
29. O narzędziach [do wykonywania] ubrań	470
30. O ozdobach	472
31. <O ozdobach kobiecych głów>	473
32. O pierścieniach	477
33. O paskach	479
34. O obuwiu	481
 KSIĘGA 20. O ŻYWNOŚCI ORAZ DOMOWYM I ROLNICZYM WYPOSAŻENIU (T. Krynicka, A. Wilczyński)	484
1. O stołach i pokarmach	484
2 [3]. O picciu	492
3 [4]. O naczyniach do jedzenia	497
4 [5]. O naczyniach do picia	499
5 [6]. O naczyniach na wino i wodę	500
6 [7]. O naczyniach na olej	502
7 [8]. O naczyniach do gotowania	502
8 [9]. O naczyniach, [które służą] do przechowywania	503
9 [10]. O naczyniach dających światło	505
10 [11]. O łózkach i krzesłach	507
11 [12]. O pojazdach	510
12 [13]. O innych narzędziach, których używamy	511
13 [14]. O narzędziach rolniczych	512
14 [15]. O narzędziach ogrodniczych	514
15 [16]. O sprzęcie jeździeckim	515
 BIBLIOGRAFIA	517
PODZIĘKOWANIA	543
LISTA DARCYŃCÓW	544

In memoriam Jacques Fontaine

IZYDOR Z SEWILLI, *ETYMOLOGIE*, KS. 11–20:
ŚWIAT STWORZONY PRZEZ BOGA,
ŚWIAT TWORZONY PRZEZ CZŁOWIEKA

Ostatni wielki Rzymianin i pierwszy średniowieczny encyklopedysta¹, budowniczy wizygockiego renesansu² oraz klucz do jego zrozumienia³, kolos erudycji⁴, tytan⁵, prekursor nowoczesnych kodyfikatorów prawa⁶, bibliotekarz Pana Boga⁷ – nawet najbardziej powściągliwi badacze nie szczędzą superlatywów, gdy piszą o Izydorz z Sewilli. Potomek uchodźców, hiszpano-rzymskich arystokratów, którzy opuścili ojczystą Kartaginę Nową w związku z inwazją wojsk bizantyńskich w 552 r., przyszedł na świat w Hispalis (dziś Sewilla) ok. 560 r. Wcześniej osierocony, został wychowany przez brata Leandra⁸ – przyjaciela Grzegorza Wielkiego, inicjatora przejścia

¹ Por. V. Ukolova, *The Last of the Romans and the European Culture*, transl. by V. Schneerson, Moscow 1989, s. 295–336.

² Por. J. Fontaine, *Chrześcijańska literatura łacińska. Rys historyczny*, tłum. J. Słomka, Tarnów 1997, s. 178; P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI–VIII wiek)*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, s. 364.

³ Por. M. Starowieyski, *Izydor z Sewilli (560?–636)*, „Meander” 22 (1967), s. 456, 466.

⁴ Por. J. Ujda, *Kolos erudycji. W 1300 rocznicę śmierci św. Izydora z Sewilli*, „Filomata” 82 (1936), s. 9–13.

⁵ Por. J. Strzelczyk, *Goci. Rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984, s. 297.

⁶ Por. M. Jońca, *Isidore of Seville and his “codification” of law (etym. 5.1–27)*, „Acta Iuris Stetinensis” 2024, nr 3 (49), s. 23–35. Pisma Izydora wciąż mogą inspirować uczonych podejmujących się filozoficzno-prawnych rozważań nad istotą prawa oraz funkcjonujących w nim pojęć. Por. też: D. Kostecki, *The timelessness of Isidore of Seville’s thought for the philosophy of law*, tamże, s. 37–56; J. Zajadło, *Isidore of Seville and the ius et lex formula – inspirations for a philosopher of law today*, tamże, s. 111–124.

⁷ Por. G. Barrett, *God’s Librarian: Isidore of Seville and His Literary Agenda*, [w:] A. Fear, J. Wood (red.), *A Companion to Isidore of Seville*, Leiden 2020, s. 42–100.

⁸ Por. Leander, *De institutione virginum* 31, 9–10; Isidorus, *Versus*, 13–14.

Wizygotów na katolicyzm, uczonego pisarza i kaznodzieję⁹. W 602 r. zastąpił go na sewilskiej stolicy biskupiej, z biegiem zaś lat nie tylko wyszedł z cienia wielkiego starszego brata¹⁰, lecz nawet przesłonił go jako pasterz Kościoła, doradca królów, autor licznych uczonych pism o charakterze doktrynalnym, egzegetycznym, ascetycznym, liturgicznym, historycznym, gramatycznym i przyrodniczym¹¹.

Trochę poeta¹² i muzyk¹³, wspaniały kaznodzieja¹⁴, żarliwy krzewiciel

⁹ O życiu i dorobku Leandra zob. M.A. Andrés Sanz, *Leandro de Sevilla*, [w:] *La Hispania visigótica y mozárabe. Dos épocas en su literatura*, Salamanca 2010, s. 63–68. O wpływie Leandra na Izydora zob. P. Ubrić Rabaneda, *Leander of Seville and his Influence on Isidore of Seville*, [w:] *A Companion*, s. 101–132; J. Wood, *A Family Affair. Leander, Isidore and the Legacy of Gregory the Great in Spain*, [w:] tenże, A. Fear (red.), *Isidore of Seville and his Reception in the Early Middle Ages. Transmitting and Transforming Knowledge*, Amsterdam 2016, s. 31–56, zwł. s. 45–48.

¹⁰ Sformułowanie J. Fontaine'a, por. *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001, s. 101.

¹¹ O życiu i spuściznie Izydora zob. T. Krynicka, *Izydor z Sewilli*, Kraków 2007; A. Ledzińska, *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014, s. 25–101; o kierunkach w badaniach izydoriańskich zob. J. Elfassi, *Isidore de Séville et les études isidorienues aujourd'hui: une introduction. À la mémoire de Jacques Fontaine (1922–2015)*, „Connaissance des Pères de l'Église” 142 (2016), s. 2–11; o stanie badań nad schedą po Izydorzcie zob. (w porządku chronologicznym): J.N. Hillgarth, *The Position of Isidorian Studies: a Critical Review of the Literature 1936–1975*, „Studi Medievali”, ser. 3, 24 (1983), s. 817–897; tenże, *Isidorian Studies 1976–1985*, „Studi Medievali”, ser. 3, 31 (1990), s. 925–973; J. Elfassi, *Chronique isidorienne (2008–2009)*, 2 (2010–2011), 3 (2012–2013), 4 (2014–2015), 5 (2016–2017), 6 (2018–2019), 7 (2020–2021), 8 (2022–2023), „Eruditio Antiqua” 2 (2010) s. 165–187; 4 (2012), s. 19–63; 6 (2014), s. 39–87; 8 (2016), s. 1–50; 10 (2018), s. 239–293; 12 (2020), s. 71–115; 14 (2022), s. 1–44; 16 (2024), s. 179–222.

¹² Por. Isidorus, *Versus*, ed. J.C. Sánchez Martín, CCL 113A, Turnhout 2000; tenże, *Benedictio lucerne ante altare*, ed. J.C. Martín-Iglesias, „Ecclesia Orans” (2023), s. 79, 90–93. Por. też: T. Krynicka, *Zapomniane arcydzieło Izydora z Sewilli*, „Christianitas Antiqua” 8 (2016), s. 144–166.

¹³ Izydor skomponował melodie do hymnu liturgicznego własnego autorstwa *Pochwała lampy przed ołtarzem* (por. przyp. 12) oraz do dwóch hymnów, wykonywanych w trakcie obchodów Wniebowstąpienia, których teksty pochodzą z Księgi Daniela. Por. L. Brou, *Problèmes liturgiques chez Saint Isidore*, [w:] M.C. Díaz y Díaz (red.), *Isidoriana*, León 1961, s. 198–201.

¹⁴ Por. Braulio, *Renotatio librorum Divi Isidori* 5–7; Ildefonsus, *De viris illustribus* 8, 3–5.

oświaty¹⁵, propagator wiedzy biblijnej¹⁶, orędownik życia zakonnego¹⁷, nauczyciel liturgii¹⁸, przewodniczący synodów¹⁹, pilny czytelnik pogańskich i chrześcijańskich autorów²⁰, mistrz kompilacji²¹, pisarz, odważnie eksperymentujący z tradycjami, gatunkami i stylami²², uznany za ostatniego

¹⁵ Por. B. Bartolomé Martínez, *Historia de la acción educadora de la Iglesia en España*, Madrid 1995, s. 175–177; J. Fontaine, *Isidoro di Siviglia e la cultura del suo tempo*, [w:] tenże, *Culture et spiritualité en Espagne du IVe au VIIe siècle*, London 1986, VI, s. 10–11; M. Starowieyski, *Przygotowanie do kapłaństwa w Hiszpanii Wizygockiej*, „Vox Patrum”, t. 15 (1993–1995), s. 279–280.

¹⁶ Por. M.A. Andrés Sanz, „*Bibliothecam compilavit*”: *La Bible d’Isidore de Séville*, „Connaissance des Pères de l’Église” 142 (2016), s. 37–50; też, *Los Moralia in Iob y la exégesis isidoriana (Prooemia, §§ 31–32): un camino de ida y vuelta*, „Isidorianum” 33 (2024), nr 1, s. 84–86; M.S. Zarb, *Sancti Isidori cultus erga Sacras Litteras*, [w:] *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte 636 – 4 de abril – 1936*, Romae 1936, s. 91–134.

¹⁷ Por. P. Castillo Maldonado, *Living a Christian Life: Isidore of Seville on Monasticism, Teaching, and Learning*, [w:] *A Companion*, s. 301–331, zwł. s. 302–305; M.C. Díaz y Díaz, *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, [w:] San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, s. 109; J. Gil Fernández, *Isidoro como obispo*, [w:] J. González (red.), *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, Sevilla 2002, s. 85–87.

¹⁸ Por. M. Kordel, *Liturgia mozarabska (hiszpańsko-wizygocka) w dziele „De ecclesiasticis officiis” św. Izydora z Sewilli. Studium historyczno-liturgiczne*, Kraków 1935, zwł. s. 29–30; L. Rueda Gómez, *La liturgia en san Isidoro de Sevilla: compositor, legislador y teólogo*, „Isidorianum” 33 (2024), nr 1, s. 145–192.

¹⁹ Izydor przewodził drugiemu synodowi metropolii sewilskiej (619) i czwartemu synodowi narodowemu w Toledo (633). Jego obecności kanony tych synodów zawdzięczają, zdaniem badaczy, błyskotliwość argumentacji, liczne nawiązania do prawa rzymskiego oraz odniesienia biblijne. Por. J. Fontaine, *Le monde latin et la Bible*, Paris 1985, s. 298–301; M. Kordel, *W 1300 rocznicę czwartego synodu toledońskiego*, „Mysterium Christi” 5 (1933/34), s. 11–17; J. Madoz, *El Florilegio Patrístico del II concilio de Sevilla (a. 619)*, [w:] *Miscellanea Isidoriana*, s. 177–220; P. Séjourné, *Le dernier Père de l’Église, Saint Isidore de Séville. Son rôle dans l’histoire du droit canonique*, Paris 1929, s. 113.

²⁰ Por. J. Elfassi, *Les sources patristiques d’Isidore de Séville*, „Isidorianum” 33 (2024), nr 1, s. 11–32; J.C. Martín-Iglesias, *La biblioteca cristiana de los Padres hispanovisigodos (siglos VI–VII)*, „Velesia” 30 (2013), s. 260–280; N. Messina, *Le citazioni classiche nelle „Etymologiae” di Isidoro di Siviglia*, „Archivos Leonenses” 68 (1980), s. 205–265.

²¹ Por. M. Starowieyski, J.M. Szymusiak, W. Stawiszyński, *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2022, s. 498.

²² Por. T. Krynicka, Izydor z Sewilli, „*Synonimy*”: *tematyka, styl, źródła dzieła*, „Vox Patrum”, t. 69 (2018), s. 407–408; też, *W żywiole Kościoła: Izydor z Sewilli*, „*De ecclesiasticis officiis*”, [w:] Izydor z Sewilli, *O posługach kościelnych*, Kielce 2024, s. 11–12.

Ojca Kościoła na Zachodzie²³, patron Rekonkwisty oraz Internetu²⁴ – kim w istocie był ów sławny nauczyciel i wychowawca łacińskich wieków średnich?

„Biografię ma tylko życie bezproduktywne” – stwierdza przekornie Roland Barthes²⁵. Prawdziwości tego stwierdzenia dowodzi również przypadek Sewilczyka, którego dzieło skutecznie przesłoniło jego sylwetkę²⁶. Właśnie dlatego autor jego epitafium każe szukać prawdy o tym, kim on był, w jego pismach²⁷, Braulion z Saragossy²⁸ sporządza jego „bio-bibliografię”²⁹, a my, mówiąc „Izydor”, myślimy: *Etymologie* – pierwsza uniwersalna encyklopedia świata, najstarsza w dziejach ludzkości baza danych³⁰, tekst fundamentalny dla europejskiej kultury³¹, odbicie rozgwieżdżonego uniwersum, ułożone z tysięcy haseł przez optymistę, przekonanego, że można dojść do zrozumienia wszystkiego, najzwyczajniej podążając w głąb nazywających wszystko słów – ku początkom nazywanych przez nie rzeczy. Słowa, słowa, słowa... Izydor wypowiada je, „odzierając do samego rdzenia”,

²³ Por. B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 640–643; F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin 1998, s. 410–415.

²⁴ Por. B. de Gaiffier, *Le culte de Saint Isidore de Séville. Esquisse d'un travail*, [w:] *Isidoriana*, s. 271–283; A. Viñayo González, *San Isidoro y León*, [w:] J. González (red.), *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, s. 129–139; J. Fontaine, *La estela europea de Isidoro de Sevilla*, [w:] *Catálogo*, s. 141–151.

²⁵ R. Barthes, *Roland Barthes / Roland Barthes*, tłum. T. Swoboda, Gdańsk 2011, s. 10.

²⁶ Por. J. Madoz, *San Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad literaria*, León 1960, s. 24.

²⁷ Por. *Epitafion beati Leandri, Isidori et Florentine* 6.

²⁸ O życiu i dorobku Brauliona z Saragossy zob. A. Bober, *Braulio, biskup Saragossy († 651)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 29 (1982), z. 4, s. 129–148; J.C. Martín-Iglesias, *Braulio de Zaragoza*, [w:] *La Hispania*, s. 95–100.

²⁹ Określenie, którym posłużyli się C. Codoñer, M.A. Andrés Sanz, J.C. Martín-Iglesias, por. *Isidoro de Sevilla*, [w:] *La Hispania*, s. 147. Chodzi o *Wykaz ksiąg biskupa Izydora (Renotatio librorum Divi Isidori)*.

³⁰ Tym uzasadniła ogłoszenie Izydora Patronem Internetu Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu w 1999 r. Por. A. Nocoń, *Patron Dnia: Święty Izydor, autor pierwszej encyklopedii, via: <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2024-04/patron-dnia-swietzy-izydor-autor-pierwszej-encyklopedii.html>* [dostęp: 8.05.2025].

³¹ Por. E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 1997, s. 28.

tj. odczytując kolejne semantyczne słoje ich losów, niczym odsłaniając warstwy palimpsestu³², i opowiada czytelnikowi Stwórcę oraz stworzenie.

Etymologie poza wszelką wątpliwością stanowią dzieło życia biskupa Sewilli. Najbardziej obszerne spośród jego pism wywarły największy wpływ na europejską kulturę, a ponadto – jak trafnie zauważa Jacques Elfassi – najdłużej towarzyszyły swemu autorowi³³. Opracowywał on encyklopedię przez kilka dziesięcioleci, w chwilach wolnych od obowiązków, inspirowany i ponagłany prośbami spragnionych wiedzy przyjaciół.

Człowieka wrażliwego i uduchowionego wypełnia radość, gdy kochający go [druh] zwraca się doń z prośbą, on zaś może ją spełnić. Dlatego, mój najczcigodniejszy panie, chcę, abys – o ile nie staną temu na przeszkodzie moje grzechy – przyjął łaskawie moją prośbę oraz cierpliwie zniósł męczące naprzykrzanie się. Otóż pozwalam sobie na jedno i drugie, kierując do ciebie prośbę oraz wyznając potrzeby, ponagłając do uskarżania się na ciebie. W pierwszych zaś słowach mego listu kornie chyłę przed tobą czoła i proszę twą apostołską wielmożność, abys raczył bardzo łaskawie mnie wysłuchać. I chociaż nie wyrzucamy, że się naprzykrza, płaczącemu – lży świadczą bowiem, że nie chcę sprawić przykrości – pomimo to, wiedziony zuchwałą nadzieją, którą pokładałam w twojej miłości, nie zaś swawolnym zadufaniem, chcę zarówno naprzykrzać się, płacząc, jak też płakać, aby się naprzykrzać³⁴.

W tak wyszukanie uniżony sposób w 631 r. rozpoczyna Braulion jeden z listów do Izydora. Czego dotyczą gorące prośby, co wyrzuca piszący Sewilczykowi? Biskup Saragossy kontynuuje, równie kwieciste i rzewnie:

Jednakże przechodzę do sprawy. Już od siedmiu lat [czyli od 625–626 r. – T.K.], o ile się nie mylę, usilnie cię proszę o napisane przez ciebie księgi

³² Nawiązuję do opisu etymologii R. Barthes'a, por. R. Barthes, *Roland Barthes / Roland Barthes*, s. 96. O „odsłanianiu” przez autora *Etymologii* znaczenia słów oraz istoty rzeczy zob. J. Fontaine, *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, 1–3, Paris 1959–1983, s. 283–296.

³³ Por. J. Elfassi, *Isidore of Seville and the „Etymologies”*, [w:] *A Companion*, s. 245.

³⁴ Braulio, *Epistulae* 5, 3–14, tłum. T. Krynicka, „Scripta Classica” 17 (2020), s. 69 (ze zmianami).

Początków (*libros* [...] *Originum*)³⁵. Gdy przebywałem przy tobie, na wiele różnych sposobów mnie zwodziłeś, po moim zaś wyjeździe nic mi nie odpowiadałeś, a jedynie sprytnie odwlekałeś sprawę, wymawiając się tym, że [księgi, o które proszę,] nie są jeszcze ukończone, że nie są przepisane, że moje listy przepadły i tak dalej, i temu podobne, tak więc aż do dnia dzisiejszego nie doczekałem się spełnienia mojej prośby. Dlatego też zmienię moje błagania w skargę, aby to, czego nie uzyskałem, prosząc, udało mi się jednak osiągnąć dokuczliwym naprzykrzaniem się. Albowiem żebraka często ratuje głośnie wołanie, które z przyzwyczajenia wznosi. W związku z tym pytam cię, mój panie: dlaczego nie używasz tego, o co proszę? Wiedz: nie odpuszczę, udając, że nie potrzebuję tego, czego mi odmówiono, ale będę szukał, szukał wytrwale, aż do czasu, gdy dostanę czy wyproszę, zgodnie z nakazem Najświętszego Zbawiciela, który rzekł: „Szukajcie, a znajdziecie” – i dodał: „Kończcie, a otworzą wam” (Mt 7, 7). Szukałem i szukam, co więcej – kończę, dlatego też wołam, żebyś otworzył. Znalezienie takiego argumentu dodaje mi otuchy, ponieważ tego, którego zlekceważyłeś, kiedy prosił, wysłuchasz, być może, gdy będzie się naprzykrzał. Zatem stawiam przed twe oczy to, co znasz, nie usiłując zuchwale podsuwać czegoś nowego i niedorzecznego, gdyż ja jestem nierozumny, a ty jesteś doskonała. Jednakże nie wstydę się tego, że będąc niedoświadczonym, zwracam się do najwymowniejszego, pamiętając o nakazie apostoła, który każe ci nierozumnego chętnie znosić (2 Kor 11, 19)³⁶.

W cytowanym liście biskup Saragossy informuje o krążących już tu i tam, postrzępionych i okaleczonych, czyli urywkowych, wersjach encyklopedii, wypomina Sewilczykowi, że powstała ona w znacznej mierze dzięki jego, Brauliona, natarczywym prośbom, oraz domaga się, by przysłał mu całość – przepisana, kompletna, poprawiona i właściwie ułożona, jeśli nie ze względu na łączącą go z proszącym przyjaźń, to „przynajmniej ze względu

³⁵ Por. także: Braulio, *Epistulae* 7, 1: *opus de origine quarundam rerum*. W taki sposób Braulion określa *Etymologie*. Na tej podstawie w epoce renesansu ukuto drugi tytuł encyklopedii – *Origines*, czyli *Początki*. Por. J. Fontaine, *Isidore de Séville et la culture classique*, s. 285; M.C. Díaz y Díaz, *Introducción general*, s. 170–172. Zauważmy, że *origo* u Izydora jest synonimem *etymologia*, por. *Etymologiae* 1, 29, 1.

³⁶ Braulio, *Epistulae* 5, 14–31, tłum. T. Krynicka, „Scripta Classica” 17 (2020), s. 69–70 (ze zmianami).

na miłość darowaną przez Boga, dla której powinniśmy wszystko poznać i wszystkiego używać, a bez której wszystko jest niczym (1 Kor 13, 1–4)³⁷.

Dziś proces powstawania *Etymologii* jawi się izydorianistom jako wieloletni, burzliwy, nigdy nieukończony. Poświadcza to zarówno korespondencja dwóch biskupów, jak też tradycja rękopiśmienna. Pierwsza wersja encyklopedii została dedykowana uczonemu królowi Wizygotów – Sisebutowi (?–612–621), toteż istniała już przed rokiem 621. Przypuszczalnie zawierała początkowych dziesięć ksiąg, składając się z trzech bloków tematycznych: sztuki wyzwolone (ks. 1–3), prawo boskie i ludzkie (ks. 5, prawdopodobnie bez rozdziału 39, oraz ks. 6), *nomina* (imiona) Boga i (nazwy) ludów (ks. 9), a także swego rodzaju apendyksu, czyli, wyjaśniającej wyrazy związane z życiem człowieka, księgi 10, której układ alfabetyczny sprawia, iż stanowi – według trafnego określenia Carmen Codoñer Merino – *verso suelto*, tj. biały wiersz, nierymujący się z pozostałymi, tematycznie ułożonymi księgami oraz wyłamujący się przez to z całości dzieła³⁸. Sewilczyk tworzył *Etymologie* długo i mozolnie, przepracowywał je i uzupełniał. Rozdziały 34–37 księgi 1 oraz ustęp 2, 21, 3–48 znajdujemy jedynie w kilku manuskryptach, a zatem zostały dodane później, do ukształtowanego już tekstu. Obszerny rozdział 39 księgi 5 oraz księga 10 stanowiły pierwotnie osobne rozprawki – kronikę oraz glosariusz³⁹. Księga 5 podzielona jest niekiedy na dwie osobne części; księga 4 w niektórych rękopisach znajduje się w drugiej dekadzie encyklopedii⁴⁰. Izydor wciąż wyznaczał kierunki rozwoju swego wywodu, w których nie zawsze zdołał podążyć: uważny czytelnik zauważa w tekście brak cytatów biblijnych⁴¹ oraz puste hasła⁴²,

³⁷ Braulio, *Epistulae* 5, 90–102, tłum. T. Krynicka, „Scripta Classica” 17 (2020), s. 71–72; por. tenże, *Renotatio librorum Divi Isidori* 44.

³⁸ Por. C. Codoñer Merino, *Ordenando el saber. Conferencia plenaria habida en el XVI Congreso de la SEEC*, 17.07.2023, Universidad de Salamanca.

³⁹ Por. C. Codoñer, *El „De descriptione temporum” de las „Etymologiae”* (5, 39) dentro de la transmisión manuscrita de la „Chronica”, „Filologia mediolatina” 20 (2013), s. 217–254; też, *Introducción al Libro X de las „Etymologiae”. Su lugar dentro de esta obra, su valor como diccionario*, Logroño 2002, s. 45–46.

⁴⁰ Por. J. Elfassi, *Isidore of Seville*, s. 248–249.

⁴¹ Por. Isidorus, *Etymologiae* 14, 9, 7.

⁴² Por. np. w ks. 4 – 8: *syringio* (8, 22), *similaria*, *angistrum*, *spatomele* (11, 3), *clistere* (11, 4), *cerotum*, *calasticum*, *marciatum* (12, 11); w ks. 17 – 27: *acina*, *botrus* (5, 14), *meu*, *cardamomum* (9, 10), *porcilaca* (9, 80), *colocasia* (9, 82), *verbascum*, *calamites*, *lappa*,

szczególnie liczne zwłaszcza w ostatnich trzech księgach⁴³. Zaznaczmy, że te niedociągnięcia stają się widoczne na tle spójnej całości, niepełne zaś heksametry znajdujemy również – jak przytomnie zauważa, w kontekście niedopracowania *Etymologii*, José Carlos Martín-Iglesias – nawet w *Eneidzie* Wergiliusza⁴⁴.

Sewilczyk uczynił zadość przemożnej ciekawości przyjaciela po wielu latach. W roku 633, ogarnięty wirem spraw państwowych i kościelnych, utrudzony i zmęczony wieloma obowiązkami, skierował do niego te słowa:

Panu memu i słudze Boga, biskupowi Braulionowi – Izydor

Listy twojej świętobliwości zastały mnie w mieście Toledo, dokąd wybrałem się z powodu synodu. A chociaż władca, którego nakaz otrzymałem w drodze, kazał mi powrócić, wołałem raczej nie przerywać podróży, gdyż bliższy byłem miejsca, w którym miałem być obecny, niż miejsca, z którego wyruszyłem. Stałem w obecności władcy; znalazłem obecnego tam twego diakona; twe słowa, otrzymane za jego pośrednictwem, przygarnąłem i przeczytałem oraz złożyłem Bogu dzięki za twoje zdrowie. Ponadto, mimo że jestem schorowany i zmęczony, gorąco jednak zapragnąłem mieć w Chrystusie nadzieję ujrzenia cię za tego życia, ponieważ nadzieja nie zawodzi przez miłość, która jest rozlana w naszych sercach (Rz 5, 5).

Księgę *Etymologii* wraz z innymi księgami wysłałem [ci] z drogi, wprawdzie niepoprawioną z powodu [mego] stanu zdrowia, jednak już wcześniej zamierzałem właśnie tobie ją przekazać do poprawienia, gdybym dotarł do wyznaczonego miejsca obrad. Zaś odnośnie do ustanowienia biskupa Tarragony, dowiedziałem się, że zdanie króla różni się od tego, o co prosiłeś, jednak jest on wciąż niepewny co do decyzji, jaką ma podjąć.

lappago, beneola, orcibeta, mirobalanum (9, 84), *avena, lolium* (10, 5), *cucurbita, apoperes, olus molle, atriplex, brassica, olisatrum* (10, 16), *carduus* (10, 20), *anetum, quiminum* (11, 6), *abrotanum, cerefolium* (11, 7), *salvia* (11, 8).

⁴³ Por. A.I. Magallón García, *La tradición gramatical de „differentia” y „etymologia” hasta Isidoro de Sevilla*, Zaragoza 1996, s. 275.

⁴⁴ Por. J.C. Martín-Iglesias, *Isidoro de Sevilla († 636): obra y memoria*, „Sub vocibus”, https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73250/files/martin-iglesias_isidoro_de_sevilla.pdf, s. 6–7 [dostęp: 22.03.2025].

PODZIĘKOWANIA

Szanowni Darczyńcy, Drodzy Mecenasi Nauki i Kultury Polskiej,

z ogromną radością pragnę złożyć najserdeczniejsze podziękowania wszystkim Państwu, którzy wsparli projekt wydania encyklopedii Izydora z Sewilli (*Etymologie*, księgi 11–20).

Dzięki Państwa hojności i zaangażowaniu nasza inicjatywa zakończyła się sukcesem. Wasze wsparcie pozwoliło nam sfinansować:

- opracowanie naukowe i literackie tekstu;
- korekty redakcyjne;
- skład i łamanie tekstu oraz projekt okładki;
- druk i oprawę książki.

Wydanie tego monumentalnego dzieła, stanowiącego fundament średniowiecznej wiedzy i swoisty most łączący dorobek antyku z chrześcijańskim łacińskim średniowieczem, było ogromnym wyzwaniem wydawniczym i finansowym. Bez Państwa wsparcia udostępnienie polskiemu czytelnikowi przekładu drugiej części *Etymologii* nie byłoby możliwe.

Każda wpłacona złotówka, każde udostępnienie informacji o zbiorce przybliżyło nas do celu. Nasza zbiórka udowodniła, że w Polsce istnieje wspólnota osób, którym leży na sercu ochrona i popularyzacja europejskiego dziedzictwa intelektualnego. Państwa dobrowolne datki są nie tylko wsparciem finansowym, ale przede wszystkim realnym aktem mecenatu nad kulturą wysoką.

Jesteśmy niezmiernie wdzięczni za zaufanie, jakim nas Państwo obdarzyli. Dzięki Wam prace nad publikacją zostały sfinalizowane.

Łączę wyrazy wdzięczności i szacunku,

Marek Derewiecki

LISTA DARCYŃCÓW

Informujemy, że opublikowana lista darczyńców zawiera wyłącznie osoby, które wyraziły na to pisemną zgodę w korespondencji mailowej. W pełni szanujemy anonimowość tych, którzy jej sobie życzyli, oraz osób, które nie odpowiedziały na nasze zapytanie o zgodę – ich dane nie zostały zamieszczone.

Adam Jagiełło-Rusiłowski

Adam Piskorek

Adam Wilczyński

Adriana Bolibok

Agnieszka Borysowska

Agnieszka Caba

Agnieszka Kijewska

Agnieszka Paulina Lew

Aleksander Sroczyński

Aleksandra Arndt

Aleksandra z Wolicy

Alicja Nowicka

Andrzej P. Stefańczyk

Anna Głodowska

Anna Kazimiera Dziura

Anna Kucz

Anna Ledzińska

Anna Pomiermy-Wąsińska

Antoni Szwed

Arletta Nersesyan

Barbara Judkowiak

Bartosz Jan Kołoczek

bp Jacek Grzybowski

Collegium Voytylianum (Kraków)

Dariusz Piasecki (KUL)

Dariusz Piotrowiak

Diana Oboleńska

Dominika Budzanowska-Weglenda

Dorota Sawa

dr hab. Rafał Wójcik, UAM, Poznań

Ewa Szadurska-Rybczyńska

Filip Taterka

Grzegorz Hołody

Grzegorz Kotłowski

Hanna Lesner-Ratajczak

Jacek Głazewski

Jakub Turek

Jerzy Kopania

Joanna Adamczyk

Joanna N-W

Joanna Żarnoch-Chudzińska

Julita Maniecka

Juliusz Zubkiewicz	Mikołaj Rajkowski
Justyna Bednarek	Monika Mansfeld
Justyna Habkowska	Monika Rzeczycka
Karolina Matuszczyk	Monika Szczot
Katarzyna Chmielarz	Natalia Czerniak
Katarzyna Jażdżewska	Natalia Ćelik
Katarzyna Rabczuk	ORFI z Lublina
Krzysztof Narecki	Oskar Kaczmarek
ks. Denis Żółtecki	Oskar Strojny
ks. Grzegorz Stachura	Patrycja Jabłońska
ks. Grzegorz Wójcik	Paweł Flis
ks. Janusz Lewandowicz	Paweł Milcarek
ks. Paweł Staroszczyk	Paweł Studziński
ks. Piotr Towarek	Piotr Bering, Poznań
Ksiądz Profesor Stanisław Longosz	Piotr Chrzanowski
Leszek Wojciechowski, KUL	Piotr Krynicki
Lidia K. Jaskuła	Piotr Staroń
Lilianna Kiejzik	prof. dr hab. Piotr Tafilowski
Łukasz Abgarowicz	Rafał Dudała
Łukasz Bachora	Rafał Wysokiński
Łukasz Lamża	Rektor Uniwersytetu Gdańskiego
Łukasz Szymerowski	Robert Nowik
Maciej Chudzik	Romana Lipońska
Maciej Jońca	Stanisław Stabryła – Kraków
Marcin Karkut	Sylvia Keller
Marcin S.	Tadeusz Bartoś
Marcin W. Buwała	Tatiana Kananowicz
Marek A. Janicki	Tomasz Mróz
Marta Bloch-Pogodzińska	Tomasz Szarek
Marta Wiśniewska	Tomasz Świstowski z Orzepowic,
Martyna Koszkało	Wydział Filologiczny UG
Michał Krawczyk	Zbigniew Kordek
Michał Serafin	Zbigniew Pietrzak
Michał Tadeusz Noworyta	Władysława i Leonid